

ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИТРАТ НА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Роз'яснена сутність витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства; встановлено існування загальноекономічного та специфічного напрямів класифікації витрат на забезпечення економічної безпеки; проведено угрупування специфічних видів витрат на забезпечення економічної безпеки за переліком встановлених класифікаційних ознак; надана характеристика специфічним видам витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства.

Ключові слова: економічна безпека підприємства, забезпечення економічної безпеки підприємства, витрати, витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства.

L. M. KHRYSTENKO

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University, Luhansk

FEATURES COST CLASSIFICATION OF ECONOMIC SECURITY

Abstract — Explained the essence of the costs of economic security; the existence of general and specific areas of classification of the cost of providing economic security is established; grouping of specific types of spending on economic security on the list established classifications is organized; the specific characteristics of the types of costs of economic security is given.

Key words: economic security, ensuring economic security, costs, ensuring economic security.

Постановка проблеми. У сьогоднішній проблемі економічної безпеки підприємства набула особливої актуальності, оскільки підприємствам приходится функціонувати в умовах невизначеного і нестабільного ринкового середовища. Саме це змушує їх постійно відслідковувати зміни у сферах своєї діяльності, параметрах ринку, конкурентів, споживачів та ін. Незважаючи на підхід до визначення сутності поняття “економічна безпека підприємства”, загальним є позиція захищеності підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз як сукупності дестабілізуючих факторів і умов, які створюють небезпеку для його діяльності. Протидіяти загрозам у діяльності підприємства можливо за допомогою: найбільш ефективного використання ресурсів (ресурсний підхід), захисту операційних інтересів підприємства (захисний підхід), підтримки конкурентних переваг (конкурентний підхід), гармонізації інтересів суб'єктів внутрішнього і зовнішнього середовища (гармонізаційний підхід) та ін. Реалізація будь-яких захисних прийомів і способів спрямована, насамперед, на створення сприятливих умов діяльності підприємства в середовищі господарювання, забезпечення стабільного функціонування, підтримання рівнів результативності та конкурентоспроможності, що сприяє досягненню цілей діяльності підприємства як економічного, так і соціального характеру. Важливість економічної безпеки для діяльності підприємства підвищує актуальність питання щодо її забезпечення, яке є обов'язковою умовою не тільки поточного існування підприємства, але і має прямиий причинно-наслідковий зв'язок з його розвитком, оскільки останнє неможливо без забезпечення стану захищеності соціально-економічних інтересів підприємства від дії загроз. Як і будь-який процес, що відбувається на підприємстві, забезпечення економічної безпеки підприємства пов'язане з витрачанням різних видів ресурсів, а отже з виникненням витрат, чітко розмежування за видами та визначення розміру яких дозволить оцінити, перш за все, ефективність такого процесу та зробити висновок про корисність витрачання ресурсів підприємства на захист його соціально-економічних інтересів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У сучасній науковій економічній літературі багато уваги приділяється розгляду різних аспектів економічної безпеки підприємства: описується сутність цієї категорії як соціально-економічної системи; розкривається структура функціональних складових економічної безпеки; висвітлюються питання управління та забезпечення економічної безпеки на підприємстві [1, 3, 6, 7, 9, 10]. Проте дослідженню питання щодо витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства, виникнення яких як раз і є свідченням здійснення цього процесу, приділяється на сьогодні недостатньо уваги. Дослідження носить, як правило, фрагментарний розрізнений характер, коли опис витрат на забезпечення економічної безпеки зустрічається при висвітленні інших питань у сфері економічної безпеки підприємства.

Формулювання цілі статті. Метою статті є з'ясування сутності витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства та встановлення класифікації їх видів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Безпосередньо, витрати є поняттям, яке характерне для будь-якої діяльності, яка відбувається на підприємстві. Серед існуючих підходів до визначення поняття “витрати” найбільш розповсюдженими є фінансовий, обліковий та ресурсний. У межах фінансового підходу витрати підприємства ототожнюються з фактичним витрачанням грошових коштів (реальним від'ємним грошовим потоком) у формі платежів за використані матеріальні та нематеріальні блага, які отримано від зовнішніх постачальників [8]. За обліковим підходом під витратами розуміють зменшення економічних вигод у вигляді вибуття активів або збільшення зобов'язань, які призводять до зменшення власного капіталу підпри-

ємства [4]. Витрати за ресурсним підходом – це виражене у грошовій формі витрачання різних ресурсів (праці, сировини, матеріалів, основних засобів, фінансових ресурсів) у процесі виробництва, обігу і розподілу кінцевого продукту підприємства [5], або вартість ресурсів, що використовуються надалі для одержання прибутку або інших цілей діяльності підприємства [8].

Витрати на економічну безпеку – це, перш за все, витрати на забезпечення належного стану захищеності діяльності підприємства від дії внутрішніх та зовнішніх загроз. Такі витрати, залежно від швидкості реалізації захисних заходів, їх видів та обсягів, правового статусу та ін., можуть проявлятися у вигляді використовуваних ресурсів (ресурсний підхід), фактичного витрачання грошових коштів (фінансовий підхід), поступового знецінення необоротних ресурсів та нарахованих платежів (обліковий підхід).

Обґрунтувати сутність витрат на забезпечення економічної безпеки допоможе вивчення їх класифікації. Попередньо всі витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства поділяються на загально-економічні та специфічні. Як і будь-які витрати підприємства, витрати на забезпечення економічної безпеки на загально-економічних засадах можуть бути класифіковані: відповідно об'єкту обліку (прямі та непрямі); через зв'язок з технологічним процесом (основні та накладні), за однорідністю витрат (одноелементні або комплексні); за елементами витрат (матеріальні витрати, витрати на оплату праці, витрати на соціальні відрахування, амортизація, інші витрати); залежно від масштабу діяльності (постійні, змінні, прогресивні, пропорційні, дегресивні, регресивні, стрибкоподібні, реманентні та гнучкі); за видом діяльності (витрати основної, допоміжної, обслуговуючої та непрофільної видів діяльності); за ступенем критичного впливу на діяльність підприємства (припустимі та неприпустимі) та ін. А отже, у межах загально-економічного напрямку класифікації, визначення видів витрат на забезпечення економічної безпеки співпадає із загальним визначенням таких видів витрат.

Сутність специфічних витрат, виникнення яких є характерним лише для процесу забезпечення економічної безпеки підприємства, викликає інтерес через їх недостатню спрацьованість та розрізнене висвітлення у науково-практичних літературних джерелах (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація специфічних витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства

Ознака класифікації	Вид витрат
Відкритість по відношенню до діяльності підприємства	Очевидні та приховані
Участь в операційному процесі	Трансформаційні, трансакційні й організаційні
Альтернативність рішення	Явні та неявні
Вид використовуваних ресурсів	Матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові, техніко-технологічні, інформаційні, правові, організаційні, технічні, технологічні та ін.
Функціональна сфера діяльності підприємства	Витрати виробничої, адміністративної, збутової, інвестиційної, інноваційної, маркетингової, фінансової, екологічної, силові, інформаційні, техніко-технологічні, політико-правові, інтелектуально-кадрові сфер діяльності
Етап забезпечення економічної безпеки підприємства	Витрати інформаційного забезпечення; витрати на планування заходів; витрати на реалізацію превентивних заходів; витрати на реалізацію пріоритетних заходів; витрати на реалізацію оперативних заходів; витрати на усунення загроз та виправлення помилок при плануванні заходів
Рівень достатності	Достатні, обмежені, низькі та надмірні
Часовий горизонт забезпечення економічної безпеки	Витрати тактичного та стратегічного горизонтів
Альтернативна цінність	Загальні витрати, специфічні та інтерспецифічні витрати
Джерело відшкодування	Витрати, що відшкодовуються за рахунок доходу; витрати, що відшкодовуються за рахунок прибутку; витрати, покриття яких поширюється на ряд наступних періодів; невідшкодоване витрачання ресурсів

Найбільш узагальненою класифікаційною ознакою витрат на забезпечення економічної безпеки, яку запропоновано у праці Г.В. Козаченко та Ю.С. Погорелова, є відкритість витрат по відношенню до діяльності підприємства, коли усі витрати поділяються на очевидні та приховані. До очевидних витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства, на думку авторів, належать такі: витрати на збір інформації про загрози діяльності підприємства (про поведінку контрагентів, конкурентів, наміри органів державної та місцевої влади, появу нових видів продукції, технологій та ін.), та аналітичну роботу з нею; витрати на утримання служби економічної безпеки підприємства; витрати на охорону інформації (у документарній та електронній формі) про діяльність на наміри підприємства (освоєння нової продукції, нових технологій, укладання угод з партнерами по бізнесу, реорганізація власності, вихід на нові ринки тощо); витрати на збереження комерційної таємниці при веденні переговорів. Очевидні витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства незначні за переліком, вони є зрозумілими й сприйнятливими, їх можна вважати витратами на функціонування системи економічної безпеки підприємства. Приховані – це витрати на зміни в діяльності підприємства, які зумовлені такими подіями у його зовнішньому середовищі, які розцінюються як загрози діяльності підприємства. Авторами зазначається, що приховані витрати на забезпечення економічної

безпеки підприємства формуються у функціональних підсистемах підприємства, їхнє формування є процесом, що супроводжує формування витрат на бізнес-процеси у цих підсистемах, але формування витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства у функціональних підсистемах підприємства є неочевидним, тобто “прихованим” [2].

За участю в операційному процесі витрати на забезпечення економічної безпеки поділяють на трансформаційні, трансакційні та організаційні. У загальному розумінні трансформаційними вважаються витрати, що супроводжуються зміною фізичних властивостей використовуваних ресурсів, у результаті чого отримують кінцевий продукт діяльності підприємства (продукцію, роботи, послуги). Трансформаційні витрати на забезпечення економічної безпеки є, як правило, прихованими витратами у складі виробничої функціональної сфери діяльності підприємства, які відповідають за ефективність використання його виробничих ресурсів. Трансакційні витрати – це витрати, що супроводжують взаємодію економічних агентів, витрати експлуатації економічної системи [2]. На відміну від трансформаційних, трансакційні витрати лише забезпечують трансакцію і не пов'язані зі створенням кінцевого продукту діяльності підприємства. На думку таких учених як Г.В. Козаченко, Ю.С. Погорелов, Н.В. Прус витрати на забезпечення економічної безпеки є переважно трансакційними та більш різноманітними за видами, з точки зору відкритості вони можуть бути очевидними (витрати на збір інформації про загрози діяльності підприємства) та прихованими (витрати на ведення конкурентної боротьби) [2, 6]. У своїй праці Н.В. Прус зазначає, що величина як трансформаційних, так і трансакційних витрат суттєво впливає на ефективність діяльності підприємства, що є одним з критеріїв забезпечення економічної безпеки підприємства [6]. Ще одним видом витрат на забезпечення економічної безпеки є організаційні витрати як такі, що забезпечують організацію, координацію та контроль виконання етапів процесу забезпечення економічної безпеки підприємства. Прикладом таких витрати є: витрати на утримання служби економічної безпеки, витрати на утримання аналітичних служб або на отримання аналітичних послуг, витрати на забезпечення контролю за ефективністю використання ресурсів та ін.

Альтернативність рішення дозволяє поділити витрати на явні та неявні [8]. Явні є результатом трансакції підприємства з отримання ресурсів підприємством та обов'язково відображаються в обліку. Неявні витрати не пов'язані з реальними витрачанням ресурсів, не фіксуються в бухгалтерській звітності і змістовно є недоотриманим результатом у сфері забезпечення економічної безпеки підприємства (втрата напрямів ефективного використання ресурсів та можливостей, зниження захищеності від певного виду загроз). Інформація про втрату певного результату забезпечення економічної стійкості підприємства на користь іншого використовується, як правило, на стадії аналізу та планування майбутньої діяльності підприємства.

Визнання витрат як вартісного вираження використання ресурсів робить виправданим класифікацію витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства за видами таких ресурсів. Означена класифікація досить часто зустрічається у наукових працях, присвячених ресурсному забезпеченню економічної безпеки підприємства. До ресурсів, що утримуються підприємством для захисту його діяльності від внутрішніх та зовнішніх загроз, різними авторами віднесено: матеріальні, нематеріальні, фінансові, трудові, техніко-технологічні, інформаційні, правові, організаційні, технічні, технологічні та ін. [7, 9, 10]. Слід зауважити, що ресурси підприємства можуть бути означені як витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства лише за умови документального підтвердження їхнього використання для реалізації означених цим процесом цілей у межах визначеного періоду.

Економічна безпека підприємства є, насамперед, комплексною категорією, яка складається із сукупності функціональних елементів та зв'язків між ними для досягнення в конкретних умовах й у певні строки встановлених цілей щодо убезпечення діяльності підприємств від загроз. З цього приводу обов'язковою умовою успішної реалізації процесу забезпечення економічної безпеки підприємства є угруповання витрат за сферами діяльності, до яких найчастіше відносять фінансову, екологічну, силову, інформаційну, техніко-технологічну, політико-правову та інтелектуально-кадрову сфери діяльності [1, 6, 7]. Означений перелік функціональних сфер діяльності, у межах яких виникають витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства, є доцільним доповнити виробничою, адміністративною, маркетинговою, збутовою, інвестиційною та інноваційною видами діяльності. Додані функціональні сфери відіграють вагомий роль у досягненні цілей діяльності підприємства, а отже, врахування витрат на реалізацію захисних прийомів у цих сферах надасть інформаційну підтримку та вплине на ефективність управлінських рішень, спрямованих на захист підприємства від загроз.

Визначення забезпечення економічної безпеки підприємства як процесу, передбачає наявність у його складі певного переліку етапів, реалізація яких вимагає здійснення відповідних витрат. Спробу класифікувати витрати на забезпечення економічної безпеки відповідно етапам цього процесу здійснено у праці О.М. Ляшенко та Ю.С. Погорелова, які виділили наступні сфери виникнення витрат з приводу забезпечення соціально-економічної безпеки підприємства: інформаційне забезпечення, планування заходів, реалізація превентивних заходів, реалізація пріоритетних заходів, реалізація оперативних заходів, усунення загроз та виправлення помилок при плануванні заходів [3]. Наведена класифікація витрат відповідно етапам забезпечення економічної безпеки підприємства є не єдиною. Класифікувати витрати у такий спосіб можна індивідуально до кожної спроби виділення етапів процесу забезпечення економічної безпеки підприємства.

Рівень достатності витрат на забезпечення економічної безпеки визначається шляхом зіставлення фактичних витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства з необхідним їх рівнем для досягнення

бажаного стану захищеності діяльності підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз. Звідси, достатніми є витрати, розмір яких не перевищує економічно обґрунтованої (запланованої) їх потреби при бажаному значенні стану захищеності діяльності підприємства від загроз, що дозволяє реалізовувати поточні та стратегічні програми підприємства по досягненню цілей його діяльності. Обмежені витрати виникають в момент, коли їх фактичний розмір є нижчим за потребу, яка виникає при забезпеченні економічної безпеки підприємства. Проте лишається імовірність, що певне обмеження потреби не викличе критичної зміни стану захищеності діяльності підприємства від загроз. Низькі витрати за розміром є нижчими за економічно обґрунтовану їх потребу, що негативно позначається на стані захищеності підприємства від впливу загроз. Про надлишковість витрат при забезпеченні економічної безпеки підприємства свідчить перевищення їх розміру над економічно обґрунтованою потребою. Виникають такі витрати, як правило, у наслідок лобювання інтересів на користь окремих сфер діяльності, структурних підрозділів та ін. Зниження надлишкових витрат до рівня існуючої потреби не впливає на стан захищеності підприємства від негативного впливу зовнішніх і внутрішніх загроз як сукупності дестабілізуючих факторів і умов, які створюють небезпеку для його діяльності.

У межах ознаки “альтернативна цінність” виділяються загальні, специфічні та інтерспецифічні витрати [10]. Загальні витрати пов’язані з використанням ресурсів, цінність яких не залежить від місця їхнього використання (наприклад, висококваліфіковані кадрові та фінансові ресурси). Специфічні витрати пов’язані з використанням ресурсів, цінність яких на означеному підприємстві є вищою, ніж поза його межами. Прикладом таких ресурсів є інформаційні ресурси, застосування яких на інших підприємствах вимагає певної адаптації. Підґрунтям виникнення інтерспецифічних витрат є унікальність, з точки зору одного підприємства, використовуваних ресурсів, цінність яких поза межами підприємства втрачається (унікальні інформаційні, організаційні, технологічні та інші ресурси).

Відповідно до часового горизонту забезпечення економічної безпеки підприємства виділяють витрати тактичного та стратегічного горизонтів [9]. Здійснення тактичних витрат спрямовано, перш за все, на ефективне використання ресурсів та можливостей підприємства, поточну фінансову стабільність функціонування та забезпечення рівноваги його діяльності, регулярне отримання прибутку, збереження поточних інтересів підприємства та ін. Витрати стратегічного горизонту спрямовані на створення конкурентних переваг підприємства на ринку товарів і послуг, реалізацію стратегії довгострокового ефективного функціонування підприємства та стратегії його подальшого розвитку та ін. Зрештою, здійснення витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства обох горизонтів спрямовано на запобігання загрозам його діяльності, що дозволяє уникнути перешкод на шляху досягнення цілей діяльності підприємства.

За джерелом відшкодування витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства поділяються на витрати, що відшкодовуються за рахунок доходу (виникають у сфері виробничої діяльності підприємства); витрати, що відшкодовуються за рахунок прибутку (виникають у інших сферах діяльності підприємства, відмінних від виробничої); витрати, покриття яких, з облікової точки зору, поширюється на ряд наступних періодів (наприклад, амортизація техніки та технологій, що застосовуються службами безпеки підприємства); невідшкодоване витрачання ресурсів, що виникає через сплату штрафів за невиконання договірних умов, отримання підприємством невірних умов та будь-яке інше витрачання коштів за “ціною позалегалності”.

Висновки. Отже, враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що єдиного підходу до визначення витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства є існує. Під дією значної кількості чинників сутність таких витрат може трансформуватися відповідно до особливостей фінансового, облікового або ресурсного підходів. Виявлення специфічних класифікаційних ознак дозволило дослідити характерні особливості окремих видів витрат на забезпечення економічної безпеки підприємства, що в подальшому допоможе скласти уявлення про їхню поведінку з метою зміни протікання означеного процесу на користь підприємства при досягненні цілей його діяльності.

Література

1. Економічна безпека підприємств, організацій та установ : навч. посібник / В. Л. Ортинський, І. С. Керницький, З. Б. Живко, М. І. Керницька, М. О. Живко. – К. : Правова єдність, 2009. – 544 с.
2. Козаченко Г. В. Витрати на забезпечення економічної безпеки підприємства: сутність та загальна структура / Г. В. Козаченко, Ю. С. Погорелов // *Управлінські інновації*. – 2012. – № 2. – С. 178–184.
3. Ляшенко О. М. Використання показників затрат в оцінці соціально-економічної безпеки підприємства / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов // *Економіка підприємства*. – 2007. – № 3. – С. 79–85.
4. П(С)БО16 “Витрати” [Електронний ресурс] : затв. наказом Мінфіну України від 31.12.1999 г., № 318. – Режим доступу: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx>
5. Поляк Г. Б. Управління витратами суб’єктів господарювання / Г. Б. Поляк. – К. : ІНЖЕК, 2006. – 368 с.
6. Прус Н. В. Планування витрат в забезпеченні економічної безпеки підприємства: логіка та шляхи удосконалення / Н. В. Прус // *Економіка. Менеджмент. Підприємництво* : зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля. Вип. 23. Ч. 2. – Луганськ : СЧУ ім. В. Даля, 2011. – С. 218–224.
7. Система економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія : в 3 т. / О. М. Ляшенко, Ю. С. Погорелов, В. Л. Безбожний та ін. ; за заг. ред. Г. В. Козаченко. – Луганськ : Елтон–2, 2010. – Т. 1. – 2010. – 282 с.

8. Управління затратами підприємства : монографія / Г. В.Козаченко, Ю. С. Погорелов, Л. Ю. Хлап'юнов, Г. А. Макухін. – К: Лібра, 2007. – 320 с.
9. Чорна А. М. Оцінювання загроз ресурсного забезпечення в системі економічної безпеки підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук : спец. 21.04.02 Економічна безпека суб'єктів господарської діяльності / А. М. Чорна. – Луганськ : СЛУ ім. В. Даля, 2012. – 20 с.
10. Шамаєва Л. Г. Визначення властивостей ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства / Л. Г. Шамаєва, О. М. Ляшенко // Фінанси України. – 2012. – № 10 (203). – С. 76–83.

References

1. Ekonomichna bezpeka pidpriemstv, organizatsii ta ustanov (Economic security of companies, organizations and institutions) / V. L. Ortynskyi, I. S. Kernytskyi, Z. B. Zhyvko, M. I. Kernytska, M. O. Zhyvko. – K. : Pravova iednist, 2009. – 544 p.
2. Kozachenko H. V. Upravlinski innovacii / H. V. Kozachenko, Yu. S. Pogorelov. – 2012, no. 2. – Pp. 178–184.
3. Liashenko O. M. Ekonomika predpriiatia / O. M. Liashenko, Yu. S. Pogorelov. – 2007. – no. 3. – Pp. 79–85.
4. Polozhennia (standart) bukhhalterskoho obliku 16 “Vytraty” : zatverdzheno nakazom Ministerstva finansiv Ukrainy vid 31.12.1999 № 318, Available at: <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO16.aspx>
5. Poliak G. B. Upravlinnia vytratamy subektiv gospodariuvannia (Cost management entities) / G. B. Poliak. – K. : INZHEK, 2006. – 368 p.
6. Prus N. V. Ekonomika. Menedzhment. Pidpriemnytstvo / N. V. Prus // Economy. Management. Entrepreneurship: Collected papers : zb. nauk. pr. – Luhansk : SNU im. V. Dalia, 2011. – Pp. 218–224.
7. Systema ekonomichnoi bezpeky: derzhava, region, pidprijemstvo (The system of economic security: state, region, enterprise) / O. M. Liashenko, Yu. S. Pogorelov, V. L. Bezbozhni ta in. – Luhansk : Elton-2, 2010. – 282 p.
8. Upravlinnia zatratamy pidpriemstva (Management costs businesses) / H. V. Kozachenko, Yu. S. Pogorelov, L. Yu. Khlaponov, H. A. Makukhin. – Kiev : Libra, 2007. – 320 p.
9. Chorna A. M. Ociniuvannia zagroz resursnogo zabezpechennia v systemi ekonomichnoi bezpeky pidpriemstva (Evaluation of threats in the system resources for economic security). – Luhansk : SNU im.V. Dalia, 2012. – 20 p.
10. Shamaeva L. G. Finansy Ukrainy / L. G. Shamaeva, O. M. Liashenko, 2012. – no. 10 (203). – P. 76–83.

Надіслана/Written: 15.06.2013 р.

Надійшла/Received: 18.06.2013

Рецензент: д.е.н., проф. Г. В. Козаченко